

CONFIGURAȚII GEOPOLITICE ALE ISTMULUI PONTO-BALTIC ÎN CONTEXTUL AGRESIUNII DIN UCRAINA

Drd. Andreea-Amalia STĂNICĂ

Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București

DOI: 10.55535/GMR.2022.4.09

Pornind studiul de la teoria Heartland-ului, formulată de Halford John Mackinder, conform căreia guvernarea Europei de Est conduce la guvernarea lumii, identificăm importanța geopolitică a istmului ponto-baltic. Regiunea mărginită imaginar la nord de Marea Baltică, iar la sud de Marea Neagră a reprezentat, de-a lungul istoriei, un punct fierbinte. Astfel, importanța strategică a istmului ponto-baltic și interesele contradictorii asupra regiunii constituie obiectul actual al confruntării dintre Federația Rusă și Occident. Agresiunea ilegală a statului rus în Kiev conduce la confirmarea ipotezei conform căreia Moscova reprezintă principala amenințare la adresa securității și integrității teritoriale a statelor din regiunea ponto-baltică.

În acest sens, pentru ancorarea la realitățile geopolitice regionale, în prima parte a cercetării vor fi conturate atât coordonatele geografice ale istmului ponto-baltic, cât și coordonatele istorice enunțate la nivel național, prin raportare la viziunea savanților Simion Mehedinți și Nicolae Iorga.

Ulterior, va fi analizată strategia Federației Ruse în regiune, făcând trimitere la alimentarea permanentă a conflictelor pe teritoriul statelor care promovează o viziune euroatlantică. De asemenea, va fi identificat rolul României în regiunea ponto-baltică, prin prisma statutului de pivot regional și actor relevant în procesul de consolidare a flancului estic al NATO.

Cercetarea va fi rezultatul utilizării încrucișate a metodologiilor cantitative și calitative, pentru o abordare aprofundată a subiectului supus studiului.

Cuvinte-cheie: istmul ponto-baltic, Marea Neagră, Marea Baltică, Heartland, NATO.

GEOPOLITICA REGIUNII PONTO-BALTICE

Regiunea ponto-baltică, identificată în lucrările de specialitate și sub denumirile de „*istm ponto-baltic*” sau „*Intermarium*”, a fost cunoscută încă din secolul al XX-lea drept „*Marele Istm de Est*”, versiune oferită de istoricii poloni (Ilyn, 2012, pp. 62-75).

Din punct de vedere teritorial, istmul cuprinde statele care se regăsesc de-a lungul axei nord-sud, trasată imaginar între Marea Baltică și Marea Neagră, respectiv: Estonia, Letonia și Lituania, Belarus, Polonia, România, Republica Moldova, Ungaria, Slovacia și Ucraina¹. Astfel, putem identifica limitele teritoriale de vest și de est, mai puțin definite, respectiv extremitatea vestică a Munților Carpați și coasta maritimă a Georgiei (Popescu, 2021, p. 233). Ca relief predominant, regiunea este o câmpie care face legătura pe direcțiile nord-sud, est-vest, având o gamă diversă de resurse naturale precum lemn, minereuri și hidrocarburi (Suciu, Munte, 2022).

Din punct de vedere geostrategic, masa întinsă a teritoriului istmului ponto-baltic a reprezentat, de-a lungul istoriei, un punct fierbinte, zonă de conflict între Est și Vest. Din punct de vedere militar, regiunea a permis aplicarea rapidă a unor manevre de repliere, respectiv retragere strategică, reușita acestora fiind amplificată de condițiile climatice continentale, cu vară caldă și iarnă geroasă (Prisăcaru –1, 2018).

În acest sens, ne putem raporta la perioada interbelică, după semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, URSS și Germania nazistă luând decizia de a împărți sferile de influență din zona tampon care se regăsește între Marea Neagră și Marea Baltică (Ib.). Astfel, istmul ponto-baltic a devenit o zonă controlată de cele două puteri totalitare, fiind martora declanșării celui de-Al Doilea Război Mondial prin atacarea Poloniei în septembrie 1939 (Ib.).

Istmul ponto-baltic, falie intercivilizațională localizată între vestul și estul continentului european, a fost de-a lungul timpului subiect de dispută geopolitică și geostrategică a diferitelor state și popoare, acestea căutând permanent obținerea controlului regional. Aceste intenții derivă din teoria formulată de Halford John Mackinder, conform căreia cucerirea Europei de Est conduce la guvernarea lumii (Dobrescu, pp. 48-65). În acest sens, prin raportare la secolul XXI, regiunea este subiect de dispută între Occident și Federația Rusă.

¹ De asemenea, regiunea cuprinde fragmentar și secțiuni teritoriale din Bulgaria, Serbia, Slovenia, Austria, Bosnia și Herțegovina, Cehia, Croația, Germania și Federația Rusă.

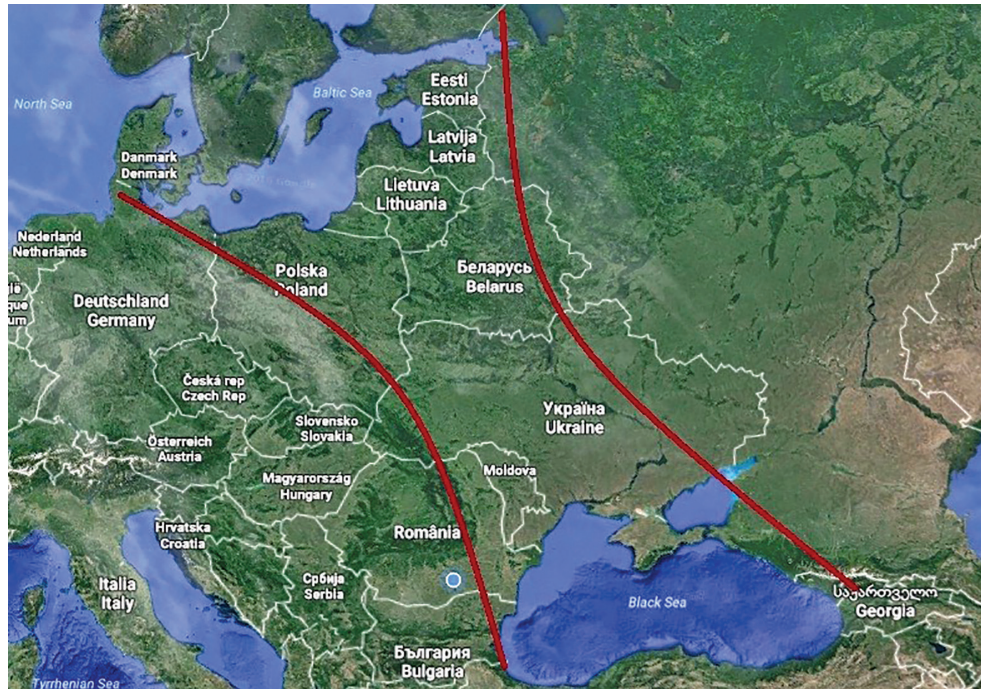

Figura nr. 1: Istmul ponto-baltic – frontiere estice și vestice estimative (Popescu, ib.)

Mackinder, reprezentant al școlii geopolitice anglo-saxone, identifică în teoria sa Europa de Est drept Inima Lumii, zonă pivot care cuprinde bazinele Mării Negre și Mării Baltice, precum și râurile adiacente (Ib.). Făcând trimitere la coordonate istorice, respectiv statutul de mare închisă al Mării Mediterane în perioada în care Imperiul Roman și-a exercitat dominația asupra acesteia, Mackinder formulează ideea conform căreia Marea Neagră și Marea Baltică ar putea deveni mări închise, sub dominația puterii statale care va controla Heartland-ul (Ib.). Astfel, teoreticianul a enunțat următoarea teorie:

„Cine stăpânește Europa de Est stăpânește Heartland-ul.

Cine stăpânește Heartland-ul stăpânește Insula Lumii.

Cine stăpânește Insula Lumii stăpânește lumea”. (Mackinder, H.J., 1962, p.150).

Cu toate că este un teoretician controversat, pentru a putea contrabalansa inițiativele imperialiste ale Federației Ruse, din prezent, ideea strategică a lui Mackinder conform căreia Europa de Vest trebuie să contracareze orice intenție de control al resurselor Europei de Est (Dobrescu, p. 48-65) își regăsește aplicabilitatea.

Din punct de vedere strategic, Heartland-ul lui Mackinder a fost în continuă confruntare cu Rimland-ul lui Spykman, între cele două regiuni existând tendința de a se extinde una pe teritoriul celeilalte (Ib.).

Nicholas Spykman, profesor de relații internaționale, a lansat, în perioada celui de-Al Doilea Război Mondial, teoria țărmurilor, având la bază analiza lui Mackinder. Cercetătorul a extins teoriile geopoliticianului anglo-saxon, racordându-le la noua viziune globală, fiind formulat un joc strategic din perspectiva americană la nivel internațional (Ib.). Astfel, Spykman a pus accentul pe fâșia de țărm care înconjoară continentul eurasiatic, ajungând la următoarea concluzie:

„Cine stăpânește rimland-ul stăpânește Eurasia.

Cine stăpânește Eurasia controlează destinele lumii întregi”. (Dobrescu, pp. 65-67).

În contextul actual, prin realizarea unei paralele din punct de vedere teoretic, putem discuta despre existența unui rimland strategic conturat de Marea Neagră și Marea Baltică, regiune cu rol strategic semnificativ în combaterea amenințărilor orchestrate de Federația Rusă la adresa actorilor euroatlantici.

Importanța geostrategică a celor două mări care definesc frontiera nordică și sudică a regiunii ponto-baltice poate fi analizată prin raportare la teoria puterii maritime, formulată de Alfred Mahan.

În lucrarea sa – „Influența puterii maritime în istorie”, autorul american analizează puterea statală din perspectiva poziționării geografice, ieșirea la mare fiind un avantaj prin conferirea capacității de apărare a unui teritoriu dincolo de granițele sale continentale (Coman, 2018). Astfel, luând în calcul și posibilitățile de dezvoltare, Mahan a formulat ideea conform căreia controlul anumitor zone maritime (rute, puncte de trecere, canale, strâmtori) este favorabil din punct de vedere economic (Ib.). În strânsă conexiune cu poziționarea geografică este atât conformația țărmurilor, litoralul fiind analizat din punct de vedere al conturului, lungimii și numărului de porturi, cât și densitatea și mentalitatea populației, respectiv abundența resurselor (Ib.).

Teoria lui Mahan a fost pusă în aplicare de președintele Roosevelt, SUA dezvoltându-se în termeni strategici începând cu achiziția Canalului Panama, în anul 1903 (Dobrescu, p. 45). Începând din acea perioadă, SUA au continuat să-și contureze statutul de putere maritimă, construind o flotă maritimă puternică din punct de vedere militar.

Importanța geostrategică a Mării Negre și a Mării Baltice a determinat amplasarea unor componente ale forțelor navale SUA în regiune. Din punct de vedere al strategiei Federației Ruse, aceasta se bazează pe cele două teritorii cu deschidere la Marea Neagră, respectiv Marea Baltică, Peninsula Crimeea și Kaliningrad.

Aflându-ne într-o perioadă în care asistăm la o schimbare a jocurilor de putere din lume, prin raportare la teoriile geopolitice enunțate, putem formula ideea conform căreia regiunea ponto-baltică se află la confluența dintre acestea.

SIMION MEHEDIŢI ŞI NICOLAE IORGA – VIZIUNI GEOPOLITICE

Rolul istmului ponto-baltic, precum şi importanţa puterii maritime a unui stat au fost subiecte dezbătute de-a lungul dezvoltării geopoliticii româneşti.

În acest sens, savantul Simion Mehedinţi, fondator al Şcolii geografice româneşti, a considerat în teoria sa că geopolitica unui popor este determinată de aspecte ale dinamicii spaţiilor şi popoarelor (Săgeată, 2018). Simion Mehedinţi s-a axat pe o temă centrală, analizând statul din perspectiva actorilor aflaţi în vecinătate. Astfel, cu semnificaţie aparte pentru geopolitica românească au fost „*istmul ponto-baltic, strâmtorile ponto-mediteraneene, Dunărea şi Carpaţii*” (Ib.). În ceea ce priveşte importanţa accesului la mare al unui stat, Mehedinţi afirma în scrierile sale că „*ţărutul mării este cea mai favorabilă faţadă*” (Pintescu, 2005), astfel „*toate neamurile care vor să aibă un mare viitor, spre mare şi ocean se îndreaptă*” (Ib.) De asemenea, savantul român identifică provincia Dobrogea, aflată în proximitatea Mării Negre, „*fâşia de pământ între Dunăre şi Mare*” (Ib.) drept „*faşada naturală a statului român spre calea liberă a Oceanului*” (Ib.).

Importanţa puterii maritime a unui stat a fost tratată şi de istoricul Nicolae Iorga, acesta formulând o serie de cursuri publicate în anii 1913 şi 1919, „*Chestiunea Dunării*”, respectiv „*Chestiunea Oceanelor*”.

Prin raportare la statutul de pivot regional al României la nivelul continentului european, Nicolae Iorga aprecia următoarele aspecte regăsite în cadrul primului număr al revistei româneşti de geopolitică: „*România are norocul – şi primejdia, natural – de a sta la o astfel de răspântie geopolitică. Suntem ceea ce Nicolae Iorga numea: un Stat de necesitate europeană. (...) Statul nostru este, deci, în atenţia estului şi vestului, nordului şi sudului... Ea deţine, cum s-a spus, cu adevărat o poziţiune-cheie*” (Geopolitica şi Geoistoria, p. 3).

STRATEGIA INFLUENŢĂ A FEDERAŢIEI RUSE ÎN ZONA PONTO-BALTICĂ

De-a lungul timpului, Federaţia Rusă a desfăşurat o politică externă agresivă, bazată pe influenţă la nivelul fostelor republici sovietice. În acest sens, statele independente localizate din punct de vedere teritorial în zona est-europeană au fost profund mutilate la nivel politic, economic, social de reminiscenţele sovietice. Necesitatea de a-şi exercita influenţa în regiune a fost cauzată de reticenţa faţă de expansiunea Alianţei Nord-Atlantice şi a Uniunii Europene. Astfel, statele regăsite în zona ponto-baltică se află în tensiune continuă, fiind apreciate de statul rus drept „*străinătate apropiată*” (Brau, Racz, 2021).

În plan politic, strategia Federaţiei Ruse se bazează pe activitatea partidelor pro-ruse, conduse de regimul oligarhic din statele aflate în regiunea ponto-baltică.

Pentru a-şi atinge obiectivele, statul rus utilizează instrumente de soft-power, propaganda şi promovarea de fake-news, cu ajutorul acestora candidaţii politici afiliaţi intereselor Moscovei reuşind să-şi promoveze viziunea în campaniile pre-electorale. Exemple în acest sens se regăsesc în Republica Moldova, unde cetăţenii susţin Partidul „*Şor*”², respectiv Partidul Socialiştilor.

În plan economic, statul rus marjează pe dependenţa energetică a statelor (gaze naturale, combustibili minerali), respectiv pe implicaţiile în sistemul bancar. Exemple în acest sens pot fi banca Comerţbank (instituţie financiară fondată în perioada URSS, cu acţionariat preponderent din partea unor cetăţeni ruşi) şi Moldindconbank³.

În plan social, Moscova se bazează pe minorităţile ruso-fone sau de origine rusă, regăsite în proporţii semnificative în fostele republici sovietice. În ceea ce priveşte Ucraina, statul rus a marjat pe comunitatea vorbitoare de limba rusă atât pentru a invada Crimeea, cât şi pentru a menţine teniunile armate din Donbas escaladate în prezent la nivel de război. În aceeaşi situaţie se află şi Republica Moldova, pe teritoriul căreia se încearcă soluţionarea conflictului îngheţat din Transnistria de cel puţin două decenii. Pentru a menţine populaţia în sfera sa de influenţă, Federaţia Rusă derulează campanii de dezinformare cu obiectivul de a îndepărta orice model de guvernare occidental.

În plan militar, statul rus amplifică tensiunile în regiunea ponto-baltică prin militarizarea Kaliningradului şi plasarea flotei ruse în apele Mării Baltice. Din punct de vedere strategic, mutarea a fost avantajoasă până în anul 2022, luând în calcul neutralitatea Suediei şi a Finlandei, state neafiliate la stucturile euroatlantice. Cu relevanţă din punct de vedere militar este, de asemenea, anexarea Crimeei din anul 2014, când Federaţia Rusă şi-a asigurat prezenţa în Marea Neagră, destabilizând climatul regional.

ROLUL ROMÂNIEI ÎN CADRUL INTERMARIUMULUI PONTO-BALTIC

Prin conexare la trecutul istoric al regiunii, identificăm parcursul României, stat care a fost sub ocupaţie sovietică pentru o perioadă de 14 ani, apoi a cunoscut o politică socialistă în perioada preşedinţiei lui Nicolae Ceauşescu, înlăturată în contextul căderii comunismului din zona est-europeană. După o serie de permutări desfăşurate la nivel guvernamental, anul 2004 a fost marcat de aderarea la Alianţa Nord-Atlantice, iar anul 2007 de aderarea la Uniunea Europeană. Angrenarea la structurile euroatlantice a fost şi este considerată cea mai bună strategie a României pentru dezvoltare şi asigurare a unui climat echilibrat din punct de vedere securitar.

² Mai multe detalii despre preşedintele partidului, *Ilan Şor*, pe http://alegeri.md/w/Ilan_%C8%98or.

³ *Acţionarii Moldovei*, cine deţine băncile moldoveneşti, <https://newsmaker.md/ro/actionarii-moldovei-cine-detine-bancile-moldovenesti/>.

Astfel, prin prisma alinierii la valorile și viziunile occidentale, România reprezintă un pilon de stabilitate din punct de vedere regional, desfășurând relații bune atât cu statele aflate în proximitate, cât și cu Statele Unite ale Americii (Mureșan, 2020). Importanța României din punct de vedere strategic a fost conștientizată după anul 2014, marcat de anexarea peninsulei Crimeea de către Federația Rusă. Mișcarea agresivă desfășurată la frontiera estică a NATO a fost contestată de întreaga comunitate euroatlantică, statele riverane jucând din acel moment un rol important în prevenirea și combaterea amenințărilor din regiune⁴.

Conștientizarea importanței Mării Negre, aflată la confluența dintre Est și Vest, precum și dezideratele de a amplifica nivelul de cooperare și dezvoltare în cadrul NATO și UE, au făcut ca România să fie implicată în formarea unor platforme de cooperare regională, în anul 2015 lansându-se Inițiativa celor Trei Mări, respectiv București 9.

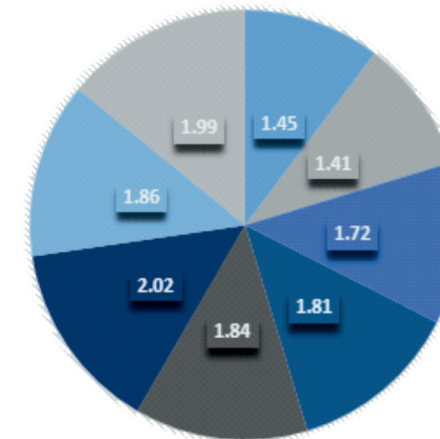
Relațiile Bucureștiului cu actorii regionali au condus la implicarea României în cadrul trilateralelor România-Polonia-Turcia, România-Polonia-Ucraina, România-Ucraina-Republica Moldova, respectiv România-Bulgaria-Turcia (Simileanu, 2021). Prin intermediul acestor inițiative comune de cooperare în vederea asigurării securității la nivel multidimensional, statele aflate în flancul estic al NATO creează o barieră în fața amenințărilor dirijate de Federația Rusă (Ib.).

Raportat la relația României cu Statele Unite ale Americii, aceasta s-a dezvoltat treptat, în anul 1997, România punând bazele unui parteneriat strategic care a devenit atât un reper național de politică externă, cât și un mijloc de susținere a reformelor de natură politică, economică, militară și administrativă la nivel intern (MAE). De asemenea, SUA au susținut demersurile de integrare ale României în Alianța Nord-Atlantică, acțiune fundamentată de implicarea statului român în combaterea amenințărilor teroriste prin detașarea de personal militar în Afganistan și Irak (Ib.). Relațiile bilaterale ale României cu Washingtonul au fost marcate de o serie de evenimente, respectiv semnarea Acordului privind acțiunile forțelor SUA pe teritoriul național (2015), semnarea Acordului privind amplasarea scutului anti-rachetă al SUA pe teritoriul național (2011), adoptarea unor Declarații Comune privind Parteneriatul Strategic pentru secolul XXI (începând cu anul 2011), încheierea Memorandumurilor de Înțelegere SUA-România (2019) (Ib.).

Pentru a atinge dezideratele unei puteri militare aliniată la standardele NATO, începând cu anul 2017, România s-a angajat să aloce 2% din produsul intern brut anual pentru o perioadă de zece ani⁵. Astfel, ascensiunea atinsă până în 2022

a condus modernizarea echipamentelor și infrastructurii, urmărindu-se obiectivul de a „dezvolta și menține (...) capacități de apărare robuste și reziliente, credibile, interoperabile, flexibile și eficiente” (Ib.).

Cheltuielile României pentru apărare în perioada 2015-2022 (PIB)

■ 2015 ■ 2016 ■ 2017 ■ 2018 ■ 2019 ■ 2020 ■ 2021 ■ 2022
(Datele care au stat la baza realizării diagramei au fost preluate din Defence Expenditures of NATO Countries 2014-2022, iunie, 2022⁶)

În contextul războiului ruso-ucrainean, România a demonstrat, încă o dată, importanța sa din punct de vedere strategic, fiind una dintre rutele principale de transport al refugiaților ucraineni și al donațiilor de proveniență occidentală⁷.

CONCLUZII

Nivelul de securitate și de dezvoltare al statelor localizate în Europa de Est trebuie să reprezinte o preocupare continuă atât la nivelul politicii interne a fiecărui actor regional, cât și pentru organizațiile internaționale. Apărarea flancului estic al NATO și respectarea viziunii euroatlantice reprezintă o necesitate pentru a contracara tendințele anti-occidentale ale Federației Ruse, materializate de-a lungul timpului prin alimentarea unor tensiuni pe teritoriile fostelor republici sovietice. În acest sens, pentru a înlătura presiunea exercitată de politica externă a statului rus în zona

⁴ Administrația Prezidențială, 14 iunie 2021, NATO. *Comunicatul summitului NATO de la Bruxelles*, <https://www.presidency.ro/ro/media/comunicatul-summitului-nato-de-la-bruxelles-14-iunie-2021>.

⁵ Biroul de presă, Ministerul Apărării Naționale. 2021, *al cincilea an consecutiv de alocare a două procente din PIB pentru apărare*, https://www.mapn.ro/cpresa/16892_2021,-al-cincilea-an-consecutiv-de-alocare-a-doua-procente-din-pib-pentru-aparare.

⁶ NATO. *Defence Expenditures of NATO Countries 2014-2022*, iunie, 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197050.htm.

⁷ Ministerul Afacerilor Externe. *Minister Bogdan Aurescu presented Romania's contribution to countering the effects of Russia's War against Ukraine at the Un Security council in New York during the Debate on Maintenance of international peace and security- conflict and food security*, 23 mai 2022, <https://www.mae.ro/en/node/58731>.

ponto-baltică, statele din acest areal trebuie să creeze front comun și să amplifice cooperarea atât în cadrul UE și al NATO, cât și în cadrul platformelor de cooperare dezvoltate la nivel regional.

Conștientizarea amenințărilor la care este supusă comunitatea euroatlantică la nivel macro, respectiv statele din regiunea ponto-baltică la nivel micro, prin prisma poziționării geografice și tranziției la tradițiile occidentale, constituie un moment cheie pentru dezvoltarea și implementarea unei strategii mai bune de previziune și contracarare.

Prin raportare la statul ucrainean și agresiunea constantă la care a fost și este supus în prezent, respectiv anexarea peninsulei Crimeea în 2014, alimentarea tensiunilor în regiunile aflate la frontiera estică, Donețk și Luhansk, culminată cu invazia teritoriilor, întreaga comunitate euroatlantică trebuie să formuleze un capitol de „lecții învățate” pentru a pune bazele unor noi strategii de politică externă. În acest sens, trebuie avute în vedere următoarele aspecte:

- a. Interesele Federației Ruse de a menține în sfera de influență statele din Europa de Est este un deziderat pentru care va lupta cu orice preț.
- b. Eventualele dezacorduri dintre membrii NATO și UE constituie vulnerabilități care vor fi exploatate de statul rus.
- c. Formatele de cooperare regională trebuie să se dezvolte și să acționeze prin aliniere la viziunea euroatlantică, având rolul de a consolida cooperarea și nu de a destabiliza climatul intern al NATO și al UE.
- d. Modernizarea componentei militare a fostelor republici sovietice cu tehnică și echipament de origine occidentală este un obiectiv care trebuie atins în cel mai scurt timp.
- e. Analizând conflictul militar din prezent, partenerii NATO trebuie să acționeze în vederea respectării angajamentelor de alocare a cel puțin 2% din produsul intern brut pentru apărare.

BIBLIOGRAFIE:

1. Brau, H., Racz, A. (2021). *Russia's Strategic Interests and Actions in the Baltic Region*, DGAP Report, <https://dgap.org/en/research/publications/russias-strategic-interests-and-actions-baltic-region>, accesat la 2 septembrie 2022.
2. Coman, A.L. (2018). *Viziunea geopolitică a lui Alfred Thayer Mahan*. În Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, vol. 4, nr. 4, <https://revista.unap.ro/index.php/revista/article/view/387/363>, accesat la 17 septembrie 2022.
3. Dobrescu, P. (2003). *Geopolitica*. Editura Comunicare.ro.
4. Ilyin, M. (2012). *The Baltic-Pontic region in the Europe-Eurasia dual system*. Baltic Region, pp. 62-75, 10.5922/2079-8555-2012-2-7.

5. Mackinder, H.J. (1962). *Perspective, Democratic Ideals and Reality*. New York: The Norton Library.
6. Mureșan, D. (2020). *Iohannis: România, un pilon de stabilitate și securitate și un aliat credibil al NATO*, https://www.defenseromania.ro/iohannis-romania-un-pilon-de-stabilitate-i-securitate-i-un-aliat-credibil-al-nato_605122.html, accesat la 11 septembrie 2022.
7. Popescu, A.I.C. (2021). *The Black Sea Region – Geographical, geopolitical, geostrategic and geoeconomic identity*. În revista *Gândirea militară românească*, 2021, p. 233, https://www.academia.edu/53728805/THE_BLACK_SEA_REGION_GEOGRAPHICAL_GEOPOLITICAL_GEOSTRATEGIC_AND_GEOECONOMIC_IDENTITY, accesat la 2 septembrie 2022.
8. Pintescu, F. (2005). *Geopolitica și geostrategia pontică românească între tradiție și actualitate*. Revista Geopolitica, anul III, nr. 14-15, Marea Neagră – confluențe geopolitice. București: Editura Top Form.
9. Prisăcaru, D. (2018). *Blestemul geografiei și vulnerabilitățile statului român interbelic (1)*, <https://www.art-emis.ro/istorie/blestemul-geografiei-si-vulnerabilitarile-statului-roman-interbelic-1>, accesat la 11 septembrie 2022.
10. Săgeată, R. (2018). *Geopolitică, Geografie politică*, <https://www.geopolitic.ro/2018/03/geopolitica-geografie-politica-2/>, accesat la 12 septembrie 2022.
11. Simileanu, V. (2021). *Despre sisteme, trilaterale și geopolitică*, <https://www.geopolitic.ro/2021/04/despre-sisteme-trilaterale-si-geopolitica/>, accesat la 22 septembrie 2022.
12. Suci, F.B., Muntele, I. (2022). *Povestiri din stepă. Istoria unui spațiu disputat*, <https://intelligence.sri.ro/povestiri-din-stepa-istoria-unui-spatiu-disputat/>, accesat la 17 septembrie 2022.
13. Ilan Șor, http://alegeri.md/w/Ilan_%C8%98or, accesat la 17 septembrie 2022.
14. Acționarii Moldovei, cine deține băncile moldovenești, <https://newsmaker.md/ro/actionarii-moldovei-cine-detine-bancile-moldovenesti/>, accesat la 17 septembrie 2022.
15. Administrația Prezidențială. (2021). NATO, Comunicatul summitului NATO de la Bruxelles, <https://www.presidency.ro/ro/media/comunicatul-summitului-nato-de-la-bruxelles-14-iunie-2021>, accesat la 22 septembrie 2022.
16. Biroul de presă, Ministerul Apărării Naționale. 2021, *al cincilea an consecutiv de alocare a două procente din PIB pentru apărare*, https://www.mapn.ro/cpresa/16892_2021,-al-cincilea-an-consecutiv-de-alocare-a-doua-procente-din-pib-pentru-aparare., accesat la 3 septembrie 2022.
17. *Geopolitica și Geoistoria* (1941). Revistă română pentru sud-estul european, Anul I, nr. 1, septembrie-octombrie 1941, Societatea Română de Statistică, p. 3. În *România 1918-2018. Un secol de frământări geopolitice*. București: Editura ASE, <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=969800>, accesat la 17 septembrie 2022.
18. Ministerul Afacerilor Externe, *Minister Bogdan Aurescu presented Romania's contribution to countering the effects of Russia's War against Ukraine at the UN Security Council in New York during the Debate on Maintenance of international peace and security- conflict and food security*, <https://www.mae.ro/en/node/58731>, accesat la 17 septembrie 2022.
19. Ministerul Afacerilor Externe. Parteneriatul strategic România-SUA, <https://www.mae.ro/node/4944>, accesat la 22 septembrie 2022.
20. NATO. *Defence Expenditures of NATO Countries 2014-2022*, iunie, 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197050.htm, accesat la 17 septembrie 2022.